

dies, les chansons de quête (κάλαντα) de St. Lazare, ainsi que les chansons cleptiques.

L'auteur cite ensuite certaines légendes populaires relatives aux Στοιχειά (dragons) des lacs dénommés «Lacs de dragon» (Δρακόλιμνες), qui se trouvent au mont Papingon et au mont Smolikas. Il mentionne également des légendes, qui se rapportent au Soleil, à la Lune, à la Voie Lactée, à la Grande Ourse, à Jésus Christ et à Charon. Une autre légende du village St. Mina présente un intérêt particulier. On y trouve le nom de Pyrrhus, l'ancien roi d'Épire.

Parmi les contes populaires, les contes à rire sont les plus connus. Sont mentionnés ensuite certains exemples de noms propres; des médicaments empiriques que le peuple emploie jusqu'à ce jour contre les maladies, ainsi que certaines superstitions et croyances relatives aux phénomènes météorologiques.

Enfin l'auteur examine les mœurs relatives à la naissance des nouveaux-nés, et aux croyances du culte populaire, parmi lesquelles celle du prophète Elie, dont la fête est célébrée de 20 juillet. Durant cette fête on distribue de la viande cuite à tous les pèlerins présents.

Γ'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΚΟΝΤΟΒΑΖΑΙΝΑΝ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙ
ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΡΚΑΔΙΑΣ (3-23 ΣΕΠΤΕΜΒΡ. 1962)

ΥΠΟ ΚΩΝΣΤ. ΡΩΜΑΙΟΥ

Κατὰ τὸ εἰκοσαήμερον τοῦτο διάστημα τῆς ἐρευνητικῆς λαογραφικῆς ἀποστολῆς μου, ἤτοι ἀπὸ τῆς 6-23 Σεπτ. 1962, ἐργάσθην κυρίως εἰς δύο χωρία τοῦ τέως δήμου Ἐλευσίνος τῆς ἐπαρχίας Γορτυνίας, κείμενα εἰς τὸ ἕσχατον βορειοδυτικὸν ἄκρον τοῦ νομοῦ Ἀρκαδίας. Ταῦτα εἶναι πρῶτον ἡ Κοντοβάζαινα (κάτοικοι 976, κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1961), κειμένη ἐντὸς μικρᾶς χαράδρας καὶ περιβαλλομένη ὑπὸ ἀποκρήμων ὀρέων καὶ βαράθρων. Καὶ δεύτερον τὸ Μοναστηράκι (κάτοικοι 655, ἀπογρ. τοῦ 1961), γραφικὸν χωρίον, κείμενον ἐπὶ μικροῦ λόφου, μὲ θεὰν νοτίως μὲν πρὸς τὸν γειτονικὸν ποταμὸν Λάδωνα, δυτικῶς πρὸς τὴν κατάφυτον χαμηλὴν ὄροσειρᾶν τῆς Φολῆς καὶ βορειοδυτικῶς πρὸς τὴν ἐπιβλητικὴν βραχώδη κορυφὴν τοῦ Ἐρυμάνθου.

Κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς περιοχῆς εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ἑνὸς ὄρεινοῦ θυλάκου, σχεδὸν ἀπομεμονωμένου συγκοινωνιακῶς ἐκ τοῦ ὑπολοίπου κόσμου. Μία στενὴ ἐπαρχιακὴ ὁδός, εὐρισκομένη εἰς πρωτόγονον κατάστασιν καὶ σχεδὸν μὴ ἐπιτρέπουσα τὴν διασταύρωσιν δύο αὐτοκινήτων, ἄρχεται ἀπὸ τὴν κωμόπολιν Τρόπαια, παρὰ τὴν ὁδὸν Τριπόλεως πρὸς Ὀλυμπίαν, καὶ ἔπειτα ἀπὸ 35 περίπου χιλιόμετρα καὶ ἀπαραίτητον χρόνον δύο καὶ πλέον ὥρῶν διὰ τὸ λεωφορεῖον, καταλήγει τέλος εἰς τὴν Κοντοβάζαιναν, ἀφοῦ προηγουμένως διέλθει διὰ μέσου συνεχῶν καὶ ἐπικινδύνων στροφῶν παρὰ τὴν ὄφρυν βαθέων καὶ ἀποτόμων βράθρων. Ὁ ἐπισκέπτης εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, καὶ προτοῦ κἄν φθῆσαι εἰς Κοντοβάζαιναν, ἀντιλαμβάνεται διὰ ποίους λόγους ἢ βραχώδης Γορτυνία ὑπῆρξε κατὰ καιροὺς τὸ ἀπαράμιλλον φυτώριον καὶ καταφύγιον Κλεφτῶν εἰς τὴν πρὸ τοῦ 1821 ἐποχὴν. Οὕτω, καὶ μόνον μὲ μίαν ἀπλὴν μετάβασιν, ἄνευ ἄλλης τινὸς συλλογῆς λαογραφικῆς ὕλης, ὁ ἐπιστῆμων λαογράφος ὠφελεῖται κατὰ τρόπον ἄμεσον. Σπουδάζων δηλ. ἐξ αὐτοψίας τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ τόπου, ἐνισχύεται οὕτω διὰ τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῆς ἤδη συλλεχθείσης ὑπ' ἄλλων λαογραφικῆς ὕλης τῆς περιοχῆς (τραγοῦδια κλέφτικα καὶ λοιπὴ ὕλη). Ἐπίσης ὁ λαογράφος ἐπισκέπτης δικαίως ἐλπίζει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι, πορευόμενος πρὸς μίαν τοιαύτην δυσπέλαστον ἔσχατιὰν ὄρεινοῦ ὄγκου, δὲν κινδυνεύει νὰ ἀποτύχη εἰς τὴν ἀποστολήν του. Πρῶτον ἢ ἀπομόνωσις τοῦ πληθυσμοῦ, δεύτερον ἢ βραχώδης ἄγονος μορφὴ τοῦ γύρω τόπου, καὶ τρίτον ἢ ἐπίμονος πατροπαράδοτος ἀσχολία τῶν κατοίκων ὡς ποιμένων, συγκροτοῦν σύμπλεγμα στοιχείων, ἐγγυώμενον τὴν ἐπιβίωσιν παλαιῶν δοξασιῶν καὶ ἔθιμων, ὡς ἐπίσης καὶ ἡσμάτων, ποικίλων μὲν, κατὰ προτίμησιν ὁμως ἡρωϊκῶν. Εἶναι ἄλλωστε γνωστὸν ὅτι περισσότερον ὄλων τῶν ἄλλων λαϊκῶν τάξεων ἐκεῖνοι ποὺ ἀπασχολοῦνται ἐντατικώτερον μὲ τὸ τραγοῦδι καὶ μὲ τὸν χορόν,—πράττουσι δὲ τοῦτο οὐχὶ διὰ λόγους ἐπαγγελματικoὺς ἀλλὰ πρὸς ἰδίαν μόνον τέρψιν,—εἶναι πρὸ πάντων οἱ ποιμενικοὶ πληθυσμοί. Οὗτοι κατὰ τὰς πολυώρους βοσκὰς ἀσχολοῦνται σχεδὸν ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν μὲ τὸ τραγοῦδι καὶ μὲ τὴν μουσικὴν (ἰδίως μὲ τὴν φλογέραν) ἢ ἀκόμη καὶ μὲ τὸν χορόν. Ἀντιθέτως οἱ γεωργικοὶ πληθυσμοὶ πράττουσι τὸ αὐτὸ οὐχὶ ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν, ὡς οἱ ποιμενικοί, ἀλλὰ κυρίως κατ' εὐκαιρίαν, π.χ. κατὰ τὰς θρησκευτικὰς ἐορτὰς τοῦ χωρίου των ἢ κατὰ τὰς ἰδιωτικὰς τοιαύτας τῶν οικογενειῶν των καὶ τῶν φίλων των (γάμον, βάπτισιν κλπ.).

Εἰς τὴν καταγραφεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ λαογραφικὴν ὕλην, ἣ ὁποία καταλαμβάνει 339 σελίδας χειρογράφου, σχ. 8ου, κατατεθειμένου μὲ ἀριθμ. 2.450 εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον, περιλαμβάνονται: κυρίως 82 δημοτικὰ τραγοῦδια, τῶν ὁποίων αἱ μελωδίαί ἔχουν ἠχογραφεθῆ ἐπὶ 13 ταινιῶν, ἐπίσης ἀρκετὰ ἄλλα κείμενα δημοτικῶν τραγουδιῶν, πολλαὶ δημῶδεις παραδόσεις, δοξασίαι, ἐπίσης ἔθιμα κατὰ τὸν γάμον,

ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας, ὀλίγα παραμύθια καὶ διάφοροι ἄλλαι εἰδήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς τὸν ποιμενικὸν ἰδίως βίον.

Ἐκ τῆς γενικῆς ἐπισκοπήσεως τῆς ὕλης ταύτης καθίσταται φανερόν ὅτι εἰς τὴν ἀπομακρυσμένην ταύτην γωνίαν τῆς βραχώδους Γορτυνίας σώζονται, ἐν σχετικῇ ἀκμῇ εἰσέτι, ὠρισμένα εἶδη τοῦ τοπικοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπιφυλασσόμενος νὰ κάμω εἰς ἄλλην μελέτην εἰδικὸν λόγον περὶ τῶν κυριωτέρων ἐξ αὐτῶν, ἀρκοῦμαι νὰ σημειώσω ἐνταῦθα μερικὰ ἐκ τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν.

Ἐκ τῶν ἠχογραφηθέντων 82 δημοτικῶν τραγουδιῶν, τὰ 22 προέρχονται ἀπὸ τὴν Κοντοβάζαιναν, τὰ δὲ ὑπόλοιπα 60 ἀπὸ τὸ χωρίον Μοναστηράκι. Οἱ χωρικοί, ἰδιαιτέρα οἱ ποιμένες, ἀντὶ νὰ μεταβάλλωνται εἰς ἀκροατὰς τῶν μεταδιδομένων ἀπὸ τοῦ ραδιοφώνου ἡσμάτων, προτιμοῦν εἰσέτι νὰ τραγουδοῦν οἱ ἴδιοι ἀνὰ πᾶσαν εὐκαιρίαν τὰ ἰδικὰ τῶν τραγούδια. Συνεχίζουν οὕτω νὰ διασκεδάζουν κατὰ τὸν πατροπαράδοτον ἑλληνικὸν τρόπον, ἥτοι διὰ τῆς προσωπικῆς συμμετοχῆς τῶν εἰς τὸ ἀδόμενον ἄσμα καὶ ὄχι διὰ τῆς μετατροπῆς τῶν εἰς ἀφώνους ἀκροατὰς.

Ἄλλη σπουδαία αἰτία, πιθανῶς ἢ σπουδαιότερα ἐξ ὅλων, διὰ τὴν σχετικὴν ἀκμὴν τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, προέρχεται ἐκ γαμηλίου ἐθίμου τῆς Γορτυνίας. Κατὰ τὸ δεῖπνον τοῦ γάμου, ὅποτε οἱ νεόνυμφοι μετὰ τοῦ κουμπάρου τοποθετοῦνται ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ συμποσίου, ἅπαντες οἱ συμποσιασταὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ παραμείνουν εἰς τὰς θέσεις τῆς τραπέζης τῶν μέχρι πρωΐας, ἄδοντες ὅμως συνεχῶς μέγα πλῆθος δημοτικῶν τραγουδιῶν. Τὰ «τραγούδια τῆς τάβλας» γνωρίζουν οὕτως ἰδιαιτέραν ἑξαρσιν. Κατὰ τὰς μακρὰς ἐκεῖνας ὥρας τῆς νυκτός, καὶ κατὰ τὰξιν ἀνστηρῶς τηρουμένην, τὴν ὁποίαν ρυθμίζει μετ' εὐλαβείας ὁ ἔχων τὴν γενικὴν εὐθύνην τοῦ συμποσίου, ἕκαστος τῶν συνδαιτυμόνων εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀποδεχθῇ οἰανδήποτε προτεινομένην παρ' ἄλλου πρόποσιν, νὰ ἐκκενώσῃ ὀλόκληρον τὸ προσφερόμενον πρὸς αὐτὸν πλῆρες οἴνου ποτήριον καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ τραγουδήσῃ κάποιον ἄσμα τῆς προσωπικῆς του ἀρεσκείας. Ἡ πασίγνωστος παροιμία «θὰ τὸ πιῆς καὶ θὰ εἰπῆς κ' ἕνα τραγούδι», ἀπευθυνομένη συνήθως πρὸς δυστροποῦντας, ἀσφαλῶς ἀπέρρευσεν ἐκ τοῦ γαμηλίου τούτου ἐθίμου, γνωστοῦ νῦν ἢ παλαιότερον καὶ εἰς πλείστας ἄλλας ἑλληνικὰς περιοχὰς. Συμβαίνει ὅμως εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς τῶν γαμηλίων συμποσίων, ὁ μὲν ἐκάστοτε τραγουδιστὴς νὰ τελειώσῃ μίαν στροφὴν τοῦ τραγουδιοῦ του, οἱ δ' ἄλλοι συμποσιασταὶ νὰ ἐπαναλαμβάνουν ἀμέσως ὅλοι ὁμοῦ τὴν αὐτὴν στροφὴν. Ὁ τραγουδιστὴς θὰ συνεχίσῃ ἔπειτα τὴν ἐκτέλεσιν τῆς δευτέρας στροφῆς, οἱ συνευωχούμενοι θὰ ἐπαναλάβουν καὶ αὐτήν, καὶ τὸ τραγούδι θὰ συνεχισθῇ οὕτω μὲ ὑπομονήν. Παλαιότερον φαίνεται ὅτι ἐπέμενον νὰ ἀκουσθῇ ὀλόκληρον τὸ τραγούδι. Τὸ ἔθιμον τῆς ὀλονυκτίου διασκεδάσεως συνεχίζεται μέχρι πρωΐας, ὅποτε ἐγείρονται ἅπαντες

καὶ προπορευομένων τῶν νεονύμφων μεταβαίνουν, ἐν σώματι καὶ ἄδοντες, πρὸς τελεστικὴν ἐπίσκεψιν τῆς γειτονικῆς κρήνης τοῦ χωρίου των, ἀπ' ὅπου εἰς τὸ μέλλον θὰ προσκομίζῃ ἢ νύμφη τὸ ἀπαραίτητον διὰ τὴν νέαν οἰκίαν τῆς ὕδωρ.

Χορὸς κατὰ κανόνα γίνεται μόνον τὰς πρώτας βραδυνὰς ὥρας. Μετὰ τὸ στρώσιμον ὁμως τῶν τραπεζῶν ἀκολουθεῖ τὸ φαγοπότι καὶ κυριαρχοῦν μόνα τὰ τραγούδια τῆς τάβλας. Καθίσταται οὕτω φανερόν ὅτι ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἕκαστος συμποσιαστῆς πρέπει νὰ ἀναλάβῃ εἰς κάποιαν δεδομένην στιγμήν τὴν εὐθύνην καὶ τὴν τόλμην νὰ τραγουδήσῃ μόνος ὀλόκληρον ἕσμα. Τὸ γεγονός τοῦτο, ὡς ἐπίσης τὸ παράλληλον τῆς ἐπαναλήψεως ἑκάστης ἀκουομένης στροφῆς ὑφ' ὧν ὁμοῦ τῶν παρόντων, ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ παλαιὸν τοῦτο γαμήλιον ἔθιμον τῆς Γορτυνίας κατ' οὐσίαν δὲν εἶναι εἰμῆ λαμπρόν, πολύωρον καὶ ὀλονύκτιον «σχολεῖον», ἔνθα διδάσκονται εὐσυνειδήτως καὶ ἀόκνως ἡ μελωδία καὶ τὸ κείμενον τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς περιοχῆς. Παρηκολούθησα ἕνα τοιοῦτον γάμον μεταξὺ ποιμενικῶν οἰκογενειῶν. Καὶ διεπίστωσα αὐτοπροσώπως ὅσα ἀναφέρω.

Ἄλλὰ, παραλλήλως παρηκολούθησα καὶ ἕνα δευτέρον γάμον, πλουσιωτέρων καὶ μὴ ποιμενικῶν οἰκογενειῶν, τελεσθέντα κατὰ σύμπωσιν εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον. Οἱ οἰκεῖοι τοῦ γαμβροῦ εἶχαν μετακαλέσει ἐξ ἄλλου τόπου μουσικούς, ἐκεῖνοι δὲ ἐγκατέστησαν πολυθόρουβον μεγάλων, προωρισμένον ν' ἀναστατώσῃ καθ' ὅλην τὴν νύκτα τὴν μικρὰν ἤρεμον κωμόπολιν. Οἱ μουσικοί, ἀφοῦ ἔπαιξαν ὠρισμένα τραγούδια τοῦ χοροῦ, δὲν παρέλειψαν—πρὸς τέρψιν τῶν συμποσιαζόντων—νὰ ἐκτελέσουν καὶ πολλὰ «ἐλαφρὰ τραγούδια» ἀθηναίων συνθετῶν, ἀκόμη καὶ ἄλλα ποῦ ὑπάγονται εἰς τὸν βασανιστικὸν κύκλον τῶν μουζουκιῶν. Συμπτώματα ἄμεσα ἦσαν τὰ ἑξῆς: Οἱ συμποσιασταὶ τοῦ γάμου δὲν ἐτραγούδησαν σχεδὸν καθόλου καὶ δὲν ἐχόρευσαν αὐθορμητῶς, «δὲν ἐγλέντησαν», δηλ. οὔτε ἔζησαν ἐν εὐθυμίᾳ. Οὐσιαστικῶς εἶχαν μετατραπῆ εἰς ἀκροατάς, βραδύτερον δὲ εἰς χασμωμένους ἀκροατάς. Ὡς πρὸς τοὺς χορούς, ὠρισμένοι συμποσιασταὶ εἶναι ἀληθῆς ὅτι εἶχαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ χορεύσουν περισσότερο, ἰδίως μετὰ τὸ φαγητόν. Ἄλλ' οὕτω ἡ πατροπαράδοτος διάρθρωσις τοῦ γαμηλίου συμποσίου, μὲ τὰ πολλὰ τραγούδια τοῦ τραπεζιοῦ, ἰδίως τὰ κλέφτικα, εἶχεν ὀριστικῶς ἐξαρθρωθῆ. Ἐὰν μία τοιαύτη κατάστασις συνεχισθῆ, ἀσφαλῶς ἢ μετακλήσις τοιοῦτων εἰδικῶν ὀργανοπαικτῶν,—ποῦ ἐγκαταλείπουν εὐκόλως τὸ κλαρίνο ἢ τὸ βιολὶ καὶ προτιμοῦν τὸ πολυφωνικὸν ἀκκορντεόν,—θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν βεβαίαν καὶ τὴν ταχεῖαν μετατροπὴν τῶν συμποσιαστῶν εἰς βωβούς ἀκροατάς. Κατ' ἀκολουθίαν θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν σύντομον κατάρρευσιν τῆς θανμαστῆς ἀκμῆς τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Γορτυνίας.

Ὡς πρὸς τοὺς χορευομένους εἰς τὴν Κοντοβάζαιναν καὶ τὰ πέριξ χωρία ἐλ-

ληνικούς χορούς, ὁ ἐπισκέπτης διαπιστώνει ὅτι συμβαίνει καὶ ἐκεῖ ὅ,τι εἰς ὀλόκληρον τὴν ὄρεινὴν Ἄρκαδιαν, ὅπου—ὡς ἔχω προσέξει—χορεύονται κατὰ πρῶτον λόγον ὁ τσάμικος καὶ κατὰ δεύτερον οἱ συρτοὶ χοροί. Οὐδὲν ἄλλο εἶδος χοροῦ, πλὴν τῶν δύο τούτων καὶ τῶν παραλλαγῶν των, ἐπιχωριάζει. Ὡς πρὸς τὸν τσάμικον ὁμῶς χορὸν θέλω νὰ προσθέσω ὅτι οὗτος εἰς τὴν Ἄρκαδιαν δὲν χορεύεται μὲ τὰς σπασμωδικὰς ἐκείνας κινήσεις, μὲ τὰς ὁποίας οἱ καθηγηταὶ καὶ αἱ καθηγήτριαι τῆς Γυμναστικῆς ἐπιμένουν «νὰ διδάσκουν» τὸν τσάμικον εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν Γυμνασίων μας. Ἐπίσης εἰς τὸν χορὸν τοῦτον ἐν Ἄρκαδίᾳ δὲν χρησιμοποιοῦνται εἰς συχνὸν βαθμὸν τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἄλματα τοῦ πρώτου χορευτοῦ, οὔτε ἐπιχειρεῖται κατὰ τρόπον συχνόν, καὶ συνεπῶς ἀποκρουστικόν, ἢ ἐξαναγκαστικὴ ἀκίνησις τῶν ὑπολοίπων χορευτῶν, οἵτινες οὕτω καθηλώνονται εἰς ὀρθίους θεατὰς, διὰ νὰ δοθῇ ἢ εὐκαιρία εἰς τὸν κορυφαῖον νὰ ἐπιδοθῇ ἐπὶ τόπου εἰς φιγούρας ἀτομικῆς δεξιότητις. Βεβαίως δὲν λείπουν, εἰς δεδομένην στιγμήν καὶ ἐν μέτρῳ, συνήθως δὲ μὲ τὴν συνοδείαν ἰδιαιτέρου πῶς μουσικοῦ μέλους ἐνδεικτικοῦ τῆς μεταβολῆς τοῦ χοροῦ, καὶ τὰ ἄλματα καὶ ἰδίως ἢ ἐπὶ τόπου ὄρχησις, μὲ εἰδικὴν διάκρισιν τοῦ πρωτοχορευτοῦ εἰς τὴν ἐπίδειξιν δεξιότητις. Ἄλλ' ἐκεῖνο πού ἰδιαιτέρως θέλω νὰ τονίσω εἶναι ὅτι, ὅταν εἰς τὴν ὄρεινὴν Ἄρκαδιαν ὁ τσάμικος χορεύεται ἀπὸ ἄνδρα καὶ γυναῖκα ὁμοῦ, τότε δίδεται εἰς τοὺς χορευτὰς ἢ εὐκαιρία νὰ ἐκτελέσουν κατὰ τρόπον ἄνετον, ἀπηλλαγμένον παντὸς συναισθήματος βιασύνης ἢ ἄγχους ἢ ἀνάγκης σπασμωδικῶν κινήσεων, ἕνα χορὸν ὅπου πάντες οἱ χορευταὶ κινοῦνται ὁμοιομόρφως, μὲ ἀργὰς ἐπιβλητικὰς καὶ συμμετρικὰς κινήσεις, ἐνῶ ὁ τοιοῦτος ρυθμὸς ἐπιτρέπει εἰς τὰ σώματα ἕνα σύμμετρον πρὸς τὸ μέλος «κλινισμόν». Τὸ τελευταῖον τοῦτο προσδίδει εἰς τοὺς χορευτὰς—ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἄγχος—ἄνεσιν, καὶ δύναται οὗτοι καλύτερον, ἢ εἰς τοὺς συρτοὺς, νὰ χαροῦν οἱ ἴδιοι τὸν χορὸν των καὶ χορεύοντες νὰ καμαρώνουν. Ἐξ ἄλλου, ὡς πρὸς τὴν ποσοτικὴν ἀναλογίαν τῶν χορευομένων δύο εἰδῶν χοροῦ, τοῦ τσάμικου καὶ τοῦ συρτοῦ, παρατίθεται ὡς κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὴ ἢ ἐξῆς, ἴσως ὑπερβολικὴ, μαρτυρία ποιμένων ἀπὸ τὴν Κοντοβάζαιναν (σελ. 51 τοῦ χειρογρ.): «*Ἐδῶ στήν Ἄρκαδίᾳ, σὲ γάμο, τὰ δεκάξη τραγούδια πὸν χορεύουμε εἶναι τσάμικα καὶ τὰ τέσσερα συρτά. Ἄν δὲν ξέρης τσάμικο, εἶσαι ἄχρηστος, δὲ φελῆς γιὰ τίποτα, μόνο πὸν πιάνεις τὸν τόπο!*»

Ἐκ τῶν παραδόσεων, τῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν, δημοσιεύονται κατωτέρω δύο. Ἡ πρώτη ἀναφέρεται εἰς μίαν θανατουργὸν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, ἢ ὁποία κατὰ τὸν τοπικὸν θρηθλον εἶναι μία ἐκ τῶν 72 τὰς ὁποίας ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς εἶχεν ἰδιοχείρως κατασκευάσει¹. Αὕτη ἀπόκειται ἐντὸς τῆς ὀνο-

¹ Περὶ τῶν εἰκόνων τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν ἔχει πραγματευθῆ

μαστιῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Κλειβωκᾶς, εὐρισκομένης παρὰ τὴν Κοντοβαΐζαιναν, ἐπὶ τῆς ἀποτόμου πλευρᾶς ἐνὸς ὕψηλου βράχου, εἰς τὸ χεῖλος τρομακτικῆς χαράδρας. Τὰ θρυλούμενα θαύματα, ἀπὸ τῆς πρώτης εὐρέσεως τῆς εἰκόνης ἐντὸς τοῦ σπηλαίου τῆς μονῆς μέχρι τοῦ ἀλβανικοῦ πολέμου ἢ καὶ μέχρις ἐσχάτων, ἀποτελοῦν εἰδικὸν κύκλον λατρευτικῶν παραδόσεων, ἄξιον ἰδιαίτερας μελέτης. Μία ἐκ τῶν παραδόσεων ἐκείνων ἔχει ὡς ἑξῆς (Χφ., σ 84). «*Ἐνας πῆγε νὰ σκεπάσῃ τὸ πρόσωπο τῆς εἰκόνας μὲ χρυσάφι, καὶ τοῦ ξεράθηκε τὸ χέρι. Νόμιζε πὼς μὲ τὰ πλούτη θὰ κρύψῃ τὴν εἰκόνα. Ἐγινε ἀργότερα καλὰ καὶ ἔδωσε τάματα*».

Ἡ δευτέρα παράδοσις, ἄσχετος πρὸς τὴν μονὴν Κλειβωκᾶς, ἔχει οὕτω (Χφ., σελ. 160): «*Ἦτανε ἓνας παπᾶς μὴ φορὰ, ὁ παπα-Μακρῆς ἀπὸ τὸ χωριὸ Μποβῆσιο, ἅγιος ἄνθρωπος ἀληθινὰ, ἀφωσιωμένος στὸ Θεό. Αὐτὸς εἶχε ἀποχτήσει δεκαοχτὸν παιδιὰ. Μὴ φορὰ πέρασε ἀπὸ τὸ χωριὸ του ὁ δεσπότης, καὶ μόλις εἶδε τὸ βράδυ μὴ θρόακα παιδιὰ στὸ σπίτι, τότε ρώτησε, τίνοι εἶναι τὰ παιδιὰ. Ὁ παπᾶς εἶπε ὅτι ὁ Θεὸς τοῦ τὰ ἔδωσε. Τότε ὁ δεσπότης μάλωσε τὸν παπᾶ καὶ δίχως νὰ σκεφτῆ, τὸν καταράστηκε: «Ἄλλη δουλειὰ δὲν ἔκανες, ὀλοένα στὴν παπαδιὰ πῆγανες, καταραμένε;» Ὁ καημένος ὁ παπᾶς τότε στεναχωρέθηκε πάρα πολὺ καὶ δὲν ἔκλεισε μάτι οὐλὴ τῆ νύχτα. Τὸ πρωὶ πῆγανε παπᾶς καὶ δεσπότης νὰ λειτουργήσουνε σ' ἓνα ἐξοχικὸ μοναστήρι. Ὁ παπᾶς τότε παρακάλεσε τὸν δεσπότη νὰ τὸν ξεμολογήσῃ, γιατί, ὅπως εἶπε, αἰσθανότανε βάρος γὰρ ὅσα τοῦ εἶπε ὁ δεσπότης του. Τὴν ὥρα ἐκείνη ὁμως δὲν τοὺς ἄφηναν ἡσυχους κατὰ σφαρδάκλια ποὺ ἦσαντε στὸ γειτονικὸ ρέμμα καὶ σκούζανε πολὺ δυνατὰ. — «Δὲ μᾶς ἀφήνουνε νὰ κάμουμε τὴ δουλειὰ μας», εἶπε ὁ δεσπότης. — «Διάβασέ τους, δεσπότη μου, μιὰν εὐκὴ γιὰ νὰ πάφουν τὰ καημένα τὰ ζωντύφια τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ μὴ σκούζουνε», εἶπε ὁ παπᾶς. — «Καὶ τί μ' ἔκανες ἐμένα, Θεό; Ἄν μπορῆς τοῦ λόγου σου, κάμε το», ἀποκρίθηκε ὁ δεσπότης. Τότες ὁ παπᾶς τοῦ ζήτησε τὴν ἄδεια, ἔπειτα γονάτισε, διάβασε μιὰν εὐκὴ καὶ παρακάλεσε τὸ Θεό. Καὶ τότε μονομιᾶς τὰ σφαρδάκλια ἐπάφανε νὰ σκούζουνε. Ὁ δεσπότης ἀπόμεινε σαστισμένος: «Ἐδδλογημένε μου, εἶπε στὸν παπᾶ, ἐγὼ πρέπει νὰ ξεμολογηθῶ σὲ σένα καὶ νὰ σοῦ ζητήσω νὰ μὲ συχωρέσῃς, κι ὄχι ἐσὺ νὰ ζητᾶς συχώρεση ἀπὸ μένα!»*

Παρέθεσα ἐπίτηδες τὰ ἀνωτέρω δύο κείμενα, διὰ νὰ καταδειχθῇ ὅτι παραδόσεις χρονικῶς νεώτεραι, ἀνήκουσαι εἰς τὸν κύκλον τῆς λαϊκῆς λατρείας, δύνανται νὰ σχηματίζωνται διὰ τῆς ἀνασυνθέσεως παλαιότερων στοιχείων, ἀνηκόντων εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον τῆς λαϊκῆς λατρείας.

Οὕτως, ἡ πρώτη ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύο παραδόσεων εἶναι προφανὲς ὅτι προῆλθε διὰ τῆς μεταπλάσεως παλαιοῦ καὶ πανελληνίως γνωστοῦ θαύματος ἐπισυμ-

ὁ Δημ. Πασχάλης, ἐν Ἑμμερ. Μεγ. Ἑλλάδος, ἔτ. 1933, σελ. 251-264. Ἐπίσης βλέπε Στέφ. Δ. Ἡμελλον, εἰς Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 11-12 (1958/59) σελ. 220-223.

βάντος κατὰ τὴν «κοίμησιν» τῆς Θεοτόκου. Τότε κάποιος ἀσεβῆς πλησιάσας ἐπεχείρησε νὰ ἐγγίσῃ τὸ σῶμα τῆς Παναγίας, ἀμέσως δὲ διὰ ρομφαίας ἐπιφανέντος ἀγγέλου αἱ δύο βέβηλοι χεῖρες ἀπεκόπησαν. Τὸ περιστατικὸν ἔχει καταστῆ γνωστὸν εἰς πάντα, ἐπειδὴ ἔχει μεταδοθῆ εὐρύτατα διὰ τῆς εἰκονογραφικῆς παραδόσεως¹. Γίνεται ἤδη φανερόν ὅτι τὰ βασικά στοιχεῖα τοῦ παλαιοῦ τούτου θαύματος, συμβάντος ἐν Γεθσημανῇ κατὰ τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, προσηρομόσθησαν πρὸς τὴν ἐν Κλειβωκᾷ εἰκόνα τῆς Θεοτόκου. Κατὰ τὴν προσαρμογὴν, παλαιὰ βασικά στοιχεῖα ἀνασυντεθέντα εἶναι πρῶτον τὸ ἀνόσιον ἐγγεῖρημα θνητοῦ τινος ἐπιχειρήσαντος νὰ ἐγγίσῃ τὸ σῶμα τῆς Δεσποίνης, καὶ δευτέρον ἡ συνεπεία τούτου ἄμεσος τιμωρία του διὰ τῆς ἀχρηστεύσεως τῶν βεβήλων χειρῶν. Νεώτερα, ἐνσωματωθέντα καταλλήλως, στοιχεῖα, εἶναι: Πρῶτον, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ τοῦ παναγίου σώματος τῆς Θεοτόκου οὔτε τὸ πρᾶγμα συνέβη κατὰ τὸ ἀπομακρυσμένον τοπικῶς καὶ χρονικῶς γεγονὸς τῆς Κοιμήσεως, ἀλλ' ὅτι πρόκειται περὶ τῆς θαυματουργοῦ εἰκόνας τοῦ ἀποστόλου Λουκᾶ, εὐρισκομένης εἰς τὴν μονὴν τῆς Κλειβωκᾶς. Δεύτερον, ὅτι ἡ ἀσέβεια συνίστατο εἰς τὴν προσπάθειαν τοῦ πλουσίου νὰ κατακαλύψῃ διὰ χρυσοῦ καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ ἱερὸν πρόσωπον τῆς Παναγίας. Καὶ τρίτον, ὅτι ἡ τιμωρία δὲν ἐπεξετάθη εἰς τὴν ἀποκοπὴν τῆς ἀνοσίου χειρὸς ἀλλ' εἰς τὴν προσωρινὴν ἀχρηστευσιν αὐτῆς. Τὸ τελευταῖον τοῦτο στοιχεῖον τῆς διασκευῆς ἐπεβάλλετο, ἐπειδὴ τῶρα ἐλατήριον τῆς ἀσεβοῦς πράξεως ὑπῆρξεν ἡ ἀνάρμοστος μὲν, εὐλαβῆς ὁμως κατὰ βάσιν, προσφορὰ πλουσίου ἀναθήματος. Ἄλλωστε καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα «τάματα» τοῦ παθόντος συνετέλεσαν εἰς τὴν μείωσιν τοῦ σκληροῦ ἀρχικῶς εἶδους τῆς ποινῆς.

Λίαν παράδοξος ὁμως παρουσιάζεται ἡ δευτέρα ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύο παραδόσεων. Οὔτε ἔχω ὑπ' ὄψιν μου παρομοίαν παράδοσιν, προερχομένην ἐξ ἄλλης περιοχῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ παράδοσις αὕτη θὰ παρέμενεν ὡς πρὸς τὴν γένεσιν καὶ τὴν προέλευσίν της τελικῶς ἀνεξήγητος δι' ἐμέ, ἐὰν δὲν συνέβαινε κατὰ τύχην νὰ ἀναγνώσω εἰς τὸ «Μηναῖον» (ἡμερομηνία 17 Μαΐου) τὰ περὶ τὸν βίον, τὰ θαύματα καὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἀθανασίου, ἐπισκόπου Χριστιανουπόλεως². Ὁ Ἀθανάσιος, ὡς πληροφοροῦμεθα ἀπὸ τὸν «βίον» του, ἐγεννήθη τὸ 1665 εἰς Κερκυραν καὶ διετέλεσεν ἐπίσκοπος Χριστιανουπόλεως, («οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ νῦν ἐπαρχία Τριφυλίας»), τὸ δὲ ὀλόσωμον λείψανόν του εὐρίσκεται εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου, ἡ ὁποία ἀπέχει μίαν ὥραν ἀπὸ τὴν Στεμνίτσαν τῆς Γορτυνίας, εἶναι δὲ

¹ Βλ. καὶ *Λιονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ*, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης. (ἔκδ. Α. Παδοπούλου-Κεραμέως, Πετρούπολις 1909, σελ. 144).

² «Μηναῖον» Μαΐου (ἐπιμελεία *Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ καὶ Ἰωάννου Μαρτίνοῦ*) σελ. 85-91.

ονομαστή «διὰ τὸ ὄχυρόν καὶ ἀπόρθητον». Πρόκειται συνεπῶς περὶ τοπικοῦ Ἁγίου τῆς Γορτυνίας, τοῦ ὁποίου τὰ θαύματα καὶ οἱ περὶ αὐτὸν λατρευτικοὶ θρυλοὶ δὲν εἶναι παράδοξον ἂν χρησιμεύσουν ὡς ὑποδείγματα καὶ δι' ἄλλας ἀναλόγους περιπτώσεις ἐν Γορτυνίᾳ. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ τὸ θαῦμα τῆς ἀφωνίας τῶν βατράχων, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸν βίον τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου τῆς μονῆς Προδρομοῦ, βραδύτερον δὲ προσηρμόσθη, ὡς καταδεικνύεται ἐκ τῆς προηγουμένης περιπτώσεως, καὶ εἰς τινὰ εὐλαβῆ ἱερέα μικροῦ γορτυνιακοῦ χωρίου.

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου πληροφοροῦμεθα ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀπηνόου διωγμοῦ τοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁ Ἀθανάσιος ἐπέβαλεν ἀφωνίαν εἰς ἐνοχλητικῶς κοάζοντας βατράχους. Ἐκτοτε οἱ βάτραχοι τῆς περιοχῆς ἐκείνης παρέμειναν ἐπὶ ἔτη ἀφωνοί. Διελθὼν κατὰ τύχην μετὰ τινὰ ἔτη ἐκ τοῦ αὐτοῦ τόπου ὁ Ὁσίου καὶ παρατηρήσας τὴν ἀφωνίαν, ἐνθυμηθεὶς δὲ τὴν αἰτίαν, ἔλυσε τοὺς βατράχους ἐκ τῆς ἐπιβληθείσης ποινης, καὶ ἀμέσως ἐκείνοι ἐπανέκτησαν τὴν ἀπολεσθεῖσαν φωνὴν των. Τοῦ θαύματος τούτου γίνεται κατ' ἐπανάληψιν μνεῖα καὶ εἰς τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Ὁσίου. Ἀρκοῦν ὡς δείγματα τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά: α) Ἐκ τοῦ μεγάλου ἔσπερινοῦ: «*Ὅθεν τοῖς θαύμασιν ἐδοξάσθη, μέλλοντα προειπών, καὶ τοὺς τῆς λίμνης βατράχους ἀφώνους ἀπειργάσατο αὐθις δὲ τούτοις τὸ κοάζειν μετὰ καιρὸν ἐχαρίσατο*». β) Ἐκ τῶν εἰς τὸν Ὁρθρον: «*Παντοίοις δεδόξασαι καὶ ἐν τῷ βίῳ, πάτερ Ἀθανάσιε, θανματοῖς τέρασιν. Ἀρᾷ γάρ σῃ ὑποβαλὼν βατράχους κοάζοντας ἀφώνους κατέστησας*». Ἐξ ἄλλου διὰ τὴν ἐκ Κερκύρας καταγωγὴν του, τὴν θητείαν ἐν Χριστιανουπόλει καὶ τὴν θανματουργὸν παρουσίαν τοῦ σκηνώματος του ἐν Γορτυνίᾳ, χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ἐπόμενα ἀποσπάσματα: «*Ἄλλ' ὦ Κερκύρας βλάστημα, καὶ Γορτυνίας καύχημα, τῆς Χριστιανουπόλεως ἱερουργὲ καὶ ποιμάντωρ... πάτερ Ἀθανάσιε...*». β) «*Γάσεων πλημύρα ἢ σὴ λάρναξ, σοφέ, καὶ ροσημάτων πέλει ταχὺς φρυγαδεντής. Διὸ ἀκέστορα ἔχει σε ἢ Προδρομὸν μονῆ καὶ Γορτυνία καύχημα καὶ προστάτην*».

Ἀξίζει νὰ προσθέσω ὅτι μεταξὺ τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸ λείψανον τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου θαυμάτων ὑπάρχει καὶ τὸ ἑξῆς, μαρτυρούμενον κατὰ τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Ὁρθρου: «*... καὶ κατεξήρανας τὸν δάκτυλον τοῦ τολμῆσαντός σου τῇ κάρᾳ προσεγγίσαι*».

Ἐχω τὴν γνώμην ὅτι καὶ τὸ θαῦμα τοῦτο προῆλθε κατὰ μίμησιν ἐκ τοῦ περὶ τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου πρότυπου. Ἴσως δὲ τὸ θρυλούμενον περὶ τὴν κάραν τοῦ Ἀθανασίου ἐν τῇ μονῇ Προδρομοῦ τῆς Γορτυνίας νὰ ἐχρησίμευσεν ὡς ἐνδιάμεσον πρότυπον διὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς προηγουμένης παραδόσεως περὶ ὁμοίας ἀποξηράνσεως χειρὸς ἐνώπιον τῆς εἰκόνης τῆς μονῆς Κλειβωκᾶς (καταξήρανσις τοῦ προσεγγίσαντος δακτύλου, εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς κάρας τοῦ Ἀθανασίου,

καὶ ἀντιστοίχως «*πῆγε γὰ σκεπάση τὸ πρόσωπο τῆς εἰκόνας... καὶ τοῦ ξεράθηκε τὸ χέρι*», εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς εἰκόνας τῆς Κλειβωκᾶς).

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ὅπου εὐρίσκεται τὸ σημερινὸν χωρίον Μοναστηράκι, καὶ ἀκριβῶς παραπλευρῶς τῶν τελευταίων οἰκιῶν τοῦ χωρίου, ὁ ἐπισκέπτης ἀντικρῦζει τὰ ἑρείπια παλαιοῦ ὄχυροῦ πύργου καὶ περίξ αὐτοῦ σωροῦς πετρῶν ἐκ κατεδαφίσεως. Ὅλοι οἱ ἐντόπιοι γνωρίζουν καλῶς ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ὀνομαστοῦ πύργου τοῦ Ἁλῆ Φαρμάκη. Μέσα εἰς τὸν πύργον αὐτὸν ἐκλείσθησαν ὁ γενναῖος τουρκαλβανὸς τοῦ γειτονικοῦ Λάλα Ἁλῆ Φαρμάκης, μὲ 100 περίπου ἀφωσιωμένους ὀπαδοὺς του, καὶ ὁ στενὸς φίλος του Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ἐλθὼν ἐπίτιδες πρὸς τοῦτο μετ' ἄλλων 17 συντρόφων του ἐκ Ζακύνθου. Οἱ ἀνωτέρω ἀντέταξαν ἐπὶ δίμηνον, κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1811, κρατερὰν ἄμυναν ἐναντίον πολυαρίθμου τουρκικοῦ στρατοῦ, σταλέντος ὑπὸ τὸν Πασόμπτην ἐκ μέρους τοῦ Βελῆ πασᾶ τῆς Τριπολιτσᾶς.

Εἰκ. 1. Ἐρείπια τοῦ πύργου τοῦ Ἁλῆ Φαρμάκη.

Αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ (χειρόγραφα Παπατσώνη καὶ Πεμεζᾶ, παρουσιασθέντα τὸ πρῶτον ὑπὸ Γιάννη Βλαχογιάννη, ὡς καὶ ἄλλαι πηγαί, ἰδίᾳ ἡ Αὐτοβιογραφία τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη), ἐπιμένουν εἰς τὰ ἑξῆς: 1) Ὅτι μάχαι συνήφθησαν περὶ τὸ Μοναστηράκι καὶ ὅτι ἔγινεν ὄντως δίμηνος πολιορκία τοῦ Ἁλῆ Φαρμάκη ἀπὸ στρατὸν τουρκικὸν πολυαρίθμον, σταλέντα ἐκ μέρους τοῦ Βελῆ. 2) Ὅτι οἱ πολιορκηταὶ κατέφυγαν εἰς τὴν κατασκευὴν μακρᾶς ὑπονόμου («λαγουμιου» συνηθιζομένου τότε εἰς πολιορκίας), διὰ ν' ἀνατινάζουν τὸν πύργον, καὶ ὅτι τὸ ἐγχείρημα τῆς ἀνατινάζεως ἐπραγματοποιήθη ἀλλ' ἀπέτυχε, διότι ἡ ἔκρηξις ἐγένετο πολλὰ μέ-

τρα μακρότερον. Ἡ ἀποτυχία προεκλήθη κατόπιν ἐπιτυχoῦς ἀντενεργείας τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ὅστις ἀνέσκαπτεν ἔσωθεν τοῦ πύργου ἄλλην ὑπόνομον πρὸς τὴν ἰδίαν διεύθυνσιν μὲ σκοπὸν ἢ νὰ συλλάβῃ τοὺς σκάπτοντας ἀντιπάλους ἢ, τουλάχιστον, νὰ προκαλέσῃ κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν τὸ «ξεθύμασμα τοῦ λαγουμοῦ» πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν. 3) Ὅτι οἱ Τοῦρκοι κατόπιν ὄλων αὐτῶν μετέφεραν καὶ τηλεβόλα καὶ ἤρχισαν βομβαρδίζοντες τὸν πύργον. Καὶ 4) ὅτι τέλος ἐπετεύχθη συμβιβαστικὴ λύσις, καθ' ἣν ὁ μὲν Κολοκοτρώνης θὰ ἀφήνετο ἐλεύθερος νὰ φύγῃ εἰς Ζάκυνθον, ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης ὅμως θὰ ἐδήλου ὑποταγὴν εἰς τὸν Βεζύρη τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ ὁ ὄχυρός πύργος του θὰ κατεδαφίζετο.

Εἰκ. 2. Τμῆμα ἐκ τοῦ σωζομένου περιβόλου τοῦ πύργου.

Πιθανώτατα ἡ τελικὴ συμβιβαστικὴ λύσις ἐπεβλήθη μὲ τὴν, ἀργοποιημένην πάντως, μεσολάβησιν ἰσχυρῶν τουρκαλβανῶν, προυχόντων τοῦ γειτονικοῦ πρὸς τὸ Μοναστηράκι καὶ λιάν ὀνομαστοῦ Λάλα, συγγενῶν δὲ τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη. Τὸς σχετικὸς πληροφορίας ἐκ χειρογράφων πηγῶν καὶ ἄλλων ἐντύπων παραθέτει ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης εἰς τὸ βιβλίον του «*Κλέφτες τοῦ Μοριά*», 1935, σελ. 187-195, ἰδίως σελ. 191, καὶ σελ. 281-286. Ὅμοίως βλέπε: *Τοῦ αὐτοῦ*, «*Ἱστορικὰ Ραπίσματα*», 1937, σελ. 70-71 καὶ 84-85.

Ἄλλ' ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης, παρ' ὅλον ὅτι παραθέτει λεπτομερῶς τὰς πηγὰς, καταλήγει εἰς τὸ περίεργον συμπέρασμα ὅτι δὲν συνέβη περὶ τὸν πύργον ἐκεῖνον οὐδὲν τὸ ἄξιον λόγου, ὅτι συνεπῶς ἡ πολιορκία ἦτο φαινομενικὴ καὶ ὅτι τὸ πᾶν ὠφείλετο εἰς συμπαιγνίαν. Ἄρα, ψευδὴς καὶ—κατὰ τὸν Βλαχογιάννην—μηδέποτε ὑπάρξας εἶναι καὶ ὁ θρυλούμενος ἥρωϊσμός τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ἐγ-

καταλείψαντος τὴν εἰρηνικὴν Ζάκυνθον καὶ ἐλθόντος ἐπίτηδες εἰς τὸν πολυτάραχον Μοριὰν διὰ τὴν πολεμῆσιν τὸν παῖδαν τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ τὴν ὑπερασπισθῆναι κινδυνεύοντα φίλον, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεδέετο διὰ πατρογονικοῦ δεσμοῦ ἀδελφοποιίας. Συνάγει τὸ ἀκόλουθον πόρισμα ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης (σελ. 187-188): «Καὶ ἡ πολιορκία τοῦ Λαλιώτη Ἀλῆ Φαρμάκη στὸν πύργου, ἀφοῦ ἄρχισε μὲ μεγάλη σαλαγὴ, τελείωσε μὲ συμβιβασμὸ καὶ μὲ συμφωνία νὰ πάη ὁ Λαλιώτης, τέλος, στὴν Τριπολιτσά καὶ νὰ ὑποβάλλῃ τὴν ὑποταγὴν του. Αὐτὸ κι' ἔγινε. Ἔτσι ὁ πόλεμος, ὁ φοβερός καὶ τρομερός, Βελήπασα καὶ Ἀλῆ Φαρμάκη, δὲν ἦταν παρὰ σκηνοθετημένη μπλόφα». Εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ βιβλίου του ὁ Βλαχογιάννης μυκτιροῖ τὴν πληροφορίαν τῶν πηγῶν ὅτι ἀκόμη καὶ τηλεβόλα, τέσσαρα τὸν ἀριθμὸν, μετεφέρθησαν διὰ τὴν κτυπηθῆναι ὁ πύργος τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη¹.

Ἐπισημειώθη εὐτυχῆς σύμπτωσις τὸ γεγονός ὅτι, ἀσχοληθεὶς πρὸ ἐτῶν περὶ τὴν γνησιότητα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῶν Κολοκοτρωναίων, ἤμην ἐνήμερος τῶν λεπτομερειῶν περὶ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη καὶ τὴν βασικὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν πορισμάτων τοῦ Γιάννη Βλαχογιάννη ἀφ' ἑτέρου. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὄχι μόνον ἐπέμεινα ὄλως ἰδιαιτέρως εἰς τὴν συγκέντρωσιν πάσης λαογραφικῆς πληροφορίας ἐκ μέρους τῶν ἐντοπιῶν γερόντων, ἀλλὰ καὶ προσέβην εἰς μίαν πολὺπλευρον διασταύρωσιν τῶν πληροφοριῶν αὐτῶν καὶ εἰς προσεκτικὸν ἔλεγχόν των. Αἱ συγκεντρωθεῖσαι ὑπ' ἐμοῦ παραδόσεις τῶν ἐντοπιῶν² καὶ ἡ ἄμεσος συσχέτισις των πρὸς τὰ κατονομαζόμενα τοπωνύμια τοῦ χωρίου (βλέπε σχετικῶς τὰς σελίδας 93-109 τοῦ χειρογράφου) ἀποδεικνύουν

¹ Ἰδίως βλέπε τὰς σελ. 188 καὶ 190.

² Ἀντιγράφω ὡς δεῖγμα δύο ἐκ τῶν συλλεχθεισῶν παραδόσεων (Χφ., σελ. 99-101). Ἡ πρώτη: «Ἄν μπορούσανε νὰ πάρουν τὸν πύργου, γιατί ἦταν ἀμπαρωμένος γιὰ καλὰ. Μέσα ἦτανε καὶ ὁ Κολοκοτρώνης μὲ τοὺς δικούς του. Ἦτανε φερμένος ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο, τοῦ εἶχε στείλει μῆνυμα ὁ ἀδελφοποιτὸς ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης πὸς βρισκόταν σὲ κίνδυνον καὶ νὰ ῥθῆ νὰ τὸν βοηθήσῃ. Οἱ Τοῦρκοι, μόλις εἶδαν εἶται, ἄρχισαν νὰ σκάβουν λαγούμια, νὰ τινάζουν τὸν πύργου. Ἄνοιγαν δύο, ἀπὸ δύο διαφορετικὲς μεριάς. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔσκαβε κρυφὰ ἀπὸ μέσα, μὲ σκοπὸ νὰ πιάσῃ τοὺς λαγονμιτζῆδες. Ἄμα εἶδαν κι' ἀπόειδαν ὅτι οὔτε μὲ τὰ λαγούμια κἀνοννε προκοπὴ, στείλανε καὶ ἠφέρανε κανόνια. Ἀπὸ τὴν Τριπολιτὴν ἦταν ἀδύνατον νὰ ῥθῶντε, πάνον ἀπὸ τὰ βουνὰ καὶ τίς γιδοσιταίτες. Τὰ κανόνια δὲ λυνόντουσαν κομμάτια τότε, ὅπως γίνεται σήμερον. Στείλανε καὶ τὰ ἠφέρανε ἀπὸ τὰ κάστρα τῆς Μεσοήνης. Τὰ ἀνεβάσανε τὴν ποταμιὰ, ἀπὸ τὸ Ρουφιὰ καὶ δῶθε».

Ἡ δευτέρα παράδοσις: «Τὸ ἕνα λαγούμι ἦταν ἀπὸ πάνω. Τὸ ἄλλο ἦταν ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ χωριό, στὰ Καραντζεῖκα οἰκίαι. Ἐφτιαχθῆναι τὸ λαγούμι καὶ εἶπαν: «Παραδώστε μας τὸν Κολοκοτρώνη καὶ οἱ τὰ χαρίζουμε οἷλα. Θ' ἀφήσουμε τὸν πύργου καὶ θὰ φύγομε. Ἄλλως, ἔχομε τὸν ποτικὸ καὶ δουλεύει». Ἐνοοῦσαν τοὺς λαγονμιτζῆδες πὸν τοίμαζαν τὸ λαγούμι γιὰ νὰ τοῦ βάλουνε φωτιά. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀπάντησε: «Κί' ἐγὼ ἔχω τὸ γάτο ἀπὸ μέσα ἑτοιμόν!» Ἐἶχε ἀρχίσει νὰ σκάβῃ ἀπὸ μέρες πρὸς τὴν ἴδια μεριά, μὲ σκοπὸ νὰ πιάσῃ ζωντανὸς τοὺς λαγονμιτζῆδες. Μόλις ἐκείνοι τέλειωσαν τὸ λαγούμι καὶ νόμισαν ὅτι εἶχανε φτάσει ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸν πύργου, τὸ γόμισαν παροῦτι καλὰ-καλὰ, καὶ ἔβαλαν φωτιά. Ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε σκάψῃ ἀπὸ μέσα, εἶτσι τὸ μα-

τὰ ἐξῆς σημαντικά: 1) Ὅτι σχεδὸν ὅλα ὅσα αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ ἀναφέρουν εἶναι ἀληθῆ, ἤτοι καὶ ἡ πολιορκία καὶ αἱ μάχαι, καὶ ἡ ἀνασκαφὴ ὑπονόμου καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀνατινάζεως ὀλοκλήρου τοῦ κτιρισκοῦ συγκροτήματος τοῦ πύργου, καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν τηλεβόλων, ἅτινα ὅμως—κατὰ τὴν προφορικὴν παράδοσιν τῶν χωρικῶν—μετεφέρθησαν ὄχι ἐκ Τριπόλεως ἀλλ' ἐκ τῶν μεγάλων παραλιῶν κάστρον τῆς Μεσσηνίας διὰ τῆς ὄχθης τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ τοῦ Λάδωνος. 2) Ὅτι μαρτυροῦνται καὶ δεικνύονται περὶ τὸν πύργον, ἄλλα πλησιέστερον καὶ ἄλλα μακρότερον, διάφορα τοπωνύμια, τῶν ὁποίων ἡ ὀνομασία ἔχει προέλθει ἐκ τῶν γενομένων ἐκεῖ μαχῶν (χωριὸ τὸ *Βελημάχι* κλπ.) ἢ τῆς ταφῆς τῶν φονευθέντων Τούρκων (στὰ *Τουρκομνήματα*) ἢ τῆς θέσεως τῶν τηλεβόλων, ἢ δι' ἄλλην παρομοίαν αἰτίαν. 3) Ἐπίσης οἱ χωρικοὶ, βοηθοῦντος τοῦ ἐντοπίου καθηγητοῦ κ. Πάνου Ροδοπούλου, μὲ ὠδήγησαν εἰς τὰ ἀκριβῆ σημεῖα ὅπου εὐρίσκονται πρῶτον ὁ τεράστιος κρατῆρ ἐκ τῆς πρώτης ἀνεπιτυχοῦς ἀνατινάζεως, δεύτερον ἡ εἴσοδος τῆς ἀρξαμένης ἐξ ἄλλου σημείου δευτέρας ὑπονόμου, καὶ τρίτον εἰς τὰ δύο «καταρράχια» ὅπου εἶχαν στηθῆ ἀνὰ δύο τηλεβόλα.

Ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἐπίσης τὰ ἐξῆς δύο σημεῖα τῆς ἐπιμόνου προφορικῆς παραδόσεως τῶν ἐντοπίων: Πρῶτον, ὅτι περίξ τοῦ πύργου καὶ μέσα εἰς τὰ χαλάσματα του ἀνευρίσκοντο ἐπὶ δεκαετηρίδας καὶ ἀνευρίσκονται εἰσέτι μεγάλα τεμάχια ὀβίδων, διὰ τῶν ὁποίων ἐβλήθη ὁ πύργος. Ἐν τοιοῦτον μέγα θραῦσμα, ἀνήκον ἀσφαλῶς εἰς βλήμα μεγάλου διαμετρήματος, ἀνεύρομεν μετὰ τῶν ἐντοπίων κατὰ τὴν ἐπιτόπιον ἐπίσκεψιν. Τοῦτο, μετὰ μιᾶς ἄλλης ὀβίδος, ἀκεραίας ἀλλὰ μικροτέρας, ἐναποκειμένης ἐντὸς τοῦ πύργου, συναπεκόμισα εἰς Ἀθήνας καὶ φυλάττω ὡς σχετικὰ τεκμήρια. Δεύτερον στοιχεῖον ἀποτελεῖ ἡ διαβεβαίωσις ἀπάντων τῶν χωρικῶν ὅτι ἐπὶ δεκαετηρίδας καὶ μέχρις ἐσχάτων ὅλαι αἱ οἰκογένειαι τοῦ χωρίου τῶν εἶχαν ἐφοδιασθῆ με ἐγκαταλειφθείσας ἐπὶ τόπου, ἢ χρησιμοποιηθείσας ἀλλὰ μὴ ἐκραγείσας, ὀβίδας τῶν τουρκικῶν τηλεβόλων, τὰς ὁποίας ἐπὶ μακρὸν οἱ χωρικοὶ ἐχρησιμοποιοῦν «για νὰ τρίβουν τὸ χοντρὸ ἀλάτι».

Ἐπιφυλασσόμενος εἰς εἰδικὴν μελέτην νὰ συγκρίνω μεταξύ των, ἀφ' ἐνὸς τὰ δημῶδη ἕξοματα περὶ τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη καὶ ἀπάσας τὰς παραδόσεις τῶν ἐντοπίων, πού συνέλεξα, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅσα αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ ἀναφέρουν καὶ ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης ἀμφισβητεῖ, δύναμαι ἀπὸ τοῦδε νὰ παραθέσω τὸ συμπέρασμα εἰς τὸ ὁποῖον καταλήγω καὶ τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἀκολούθως: Ἡ ἐπιτόπιος προφορικὴ πα-

ροῦτι βρήκε κούφωμα μπροστά καὶ ξεθόμανε. Δὲν ἔκανε ζημιὰ στὸν πύργο. Οἱ ἀπομέσα τότε μὲ τὸν Κολοκοιζώνη ρίξαν μιὰ μπαταριά, ἀπὸ χαρὰ πού δὲν κατάφεραν οἱ ἄλλοι τίποτα. Ἀναγκάστηκαν ἔπειτα οἱ ἀπέξω νὰ δεχτοῦνε συμφωνία, καὶ συμφώνησαν νὰ φύγῃ λεύτερος ὁ Κολοκοιζώνης. Πῆραν οἱ μέου εικοσιπέντε ἀξιοματικούς γιὰ ἐνέχυρο». (Πληροφορία Γεωργ. Παπαϊωάννου, ἐτῶν 92).

ράδοσις ἀφ' ενός, καὶ ἄλλα ἀψευδῆ ἀφ' ἑτέρου στοιχεῖα (τοπωνύμια καὶ ἀντικείμενα), ἀποδεικνύουν ὡς ἀνακριβῆ τὰ ὅσα ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης ὑπεστήριξε τὸ 1935 καὶ οὐδεὶς ἔκτοτε ἀνεσκέασεν. Οὕτω, καὶ ἡ πολιορκία μετὰ μαχῶν συνέβη, καὶ ἡ προσπάθεια τῆς ἀνατινάξεως τοῦ πύργου ἔγινε, καὶ ἡ σαρκασθεῖσα μεταφορὰ τῶν τηλεβόλων ἐπραγματοποιήθη. Συνεπῶς καὶ ὁ θρυλούμενος ἠρωϊσμός τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη,—διότι τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπετέλει τὸν κύριον καὶ τελικὸν στόχον τοῦ Βλαχογιάννη,—ὑπῆρξεν ὄντως¹, ἐπραγματοποιήθη δὲ ἐντὸς τοῦ πύργου ἐκείνου, ὅστις σήμερον ἀπόκειται εἰς σωροὺς ἔρειπιῶν.

Ἐπέμεινα ἰδιαιτέρως εἰς τὰ περὶ τὸν πύργον τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη, διότι τὸ πρᾶγμα δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὰ πλαίσια μιᾶς τοπικῆς, ὀσονδήποτε σημαντικῆς, ἱστορίας. Καταδεικνύει πρὸς τούτοις κατὰ τρόπον σαφῆ ὅτι, ὁσάκις αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ καὶ αἱ γνῶμαι τῶν ἐρευνητῶν τῆς ἱστορίας διίστανται, ἡ ἐπιτόπιος λαογραφικὴ ἔρευνα ἐνδέχεται νὰ φωτίσῃ τὸ σχετικὸν πρόβλημα, καὶ δὴ νὰ τὸ φωτίσῃ κατὰ τρόπον ἀποφασιστικόν.

¹ Ὁ ἠρωϊσμός, ἡ ψυχραιμία καὶ ἡ πολεμικὴ τέχνη τοῦ Κολοκοτρώνη κατὰ τὸ διάστημα τῆς διμήνου πολιορκίας φαίνεται ὅτι εἶχαν προξενήσει ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς συμπολιορκουμένους τοῦ Τουρκαλβανούς. Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης ἀναφέρει ἐν σχετικὸν ἀνέκδοτον (βλέπε *Βιβλιοθήκην τῆς Ἑστίας* «Ὁ Γέρον Κολοκοτρώνης, Β' σελ. 94). Ἄλλ' οἱ ἐντόπιοι γέροντες εἰς τὸ Μοναστηράκι διασφύζουσαν παραλλαγὴν τοῦ αὐτοῦ ἐπεισοδίου ἔτι παραστατικώτεραν. Εἰς ταύτην κάποιος ἐκ τῶν ἐντοπίων τοῦ προτείνει, ἀφοῦ εἶναι τόσοσ γενναῖος, ν' ἀσπασθῆ τὸν μουσουλμανισμόν, ὃ δὲ Κολοκοτρώνης ἀποποιεῖται τὴν πρότασιν, ἐπινοῶν ἀντὶ μιᾶς στεῖρας ἀρνήσεως ἐν ἀλησμόνητον διὰ τὴν λαϊκὴν ψυχολογίαν ἀνέκδοτον. Ἡ παραλλαγή, τὴν ὁποίαν κατέγραψα εἰς τὸ Μοναστηράκι, ἔχει ὡς ἐξῆς (Χφ., σελ. 98-99): «Στὴν πολιορκία τοῦ πύργου τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη, ὁ Κολοκοτρώνης ποὺ ἦταν ἀδερφοποῖτός του καὶ ἦταν κλεισμένος μέσα μαζί με δικούς του, ἔδειξε γενναῖότητα ποὺ τὴ θαύμαζαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη. Ἐνας τότε τοῦ εἶπε: «Κρῖμα καὶ νὰ μὴν εἶσαι δικός μας, τέτοιο παλληκάρι ποὺ ἔσαι. Δὲν ἔρχεσαι στὴν πίστη μας; —Ἄμα μὲ βαφτίσανε, ἀποκριθῆκε ὁ Κολοκοτρώνης, μοῦ κόρνανε λίγα μαλλιά, ἀπόδειξε ὅτι ἔγινε Χριστιανός. Ἄμα θὰ δεχτῶ τὴν πίστη σας, πρέπει νὰ μοῦ κάμετε περιτομή. Ἐ, δυστυχία μου στὴν ἄλλη ζωὴ! Θὰ βάλω δυὸ μεγάλους Προφήτες σὲ ξεσνέριση, ποὺς νὰ μὲ πάρω γιὰ δικό του. Ὁ δικός μου θὰ μὲ τραβάῃ ἀπ' τὰ μαλλιά, κι ὁ δικός σας ἀπ' τὴν τσουτσούνα». Γελᾶσανε καὶ τὸ ρίξανε σι' ἀστεῖο μὲ τὸ χωρατὸ τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἐγινε τοῦτο ἐκεῖ μέσα ποὺ βλέπετε, σὲ τοῦτον τὸν πύργο! ».

Mission folklorique aux villages de Contovazaina et de Monastiraki d'Arcadie (Péloponnèse) du 3 au 23 septembre 1962

par Const. Romaios

L'auteur expose les résultats de ses recherches folkloriques aux villages Contovazaina et Monastiraki du département d'Arcadie, au Péloponnèse, qui durèrent du 3 au 23 septembre 1962.

Au début, l'auteur expose en général ses remarques topographiques sur cette région montagneuse aux rochers abruptes, dénués jusqu'à ce jour de routes et des communications par automobile.

Cette conformation du terrain a favorisé l'accroissement des Clephtes, comme on appelaient ceux qui combattaient l'occupant pendant la domination du pays par les Turques. Au cours de sa mission, l'auteur a collectionné un matériel folklorique varié, dont le texte a été noté en 339 pages et il a obtenu également 82 enregistrements des chansons et des danses populaires, sur bandes de magnetophone.

Les chansons populaires se maintiennent relativement en vigueur par le peuple pastoral de cette région et surtout les chansons clephtiques. La danse la plus populaire est celle dite «tsámicos» (danse du saut).

L'auteur examine ensuite la coutume matrimoniale selon laquelle tous les invités doivent danser longtemps pendant la soirée du mariage et puis se mettre à table. Le festin dure jusqu'au matin et se termine par la visite de tous à la source voisine.

Pendant toute la nuit les invités sont obligés de chanter, chacun à son tour différentes chansons et surtout celles dites de la «table» (chansons de festin chantées à table par les convives), chansons non dansées. Cette coutume matrimoniale a beaucoup contribué à la diffusion, la transmission et l'enseignement des chansons populaires. Parmi les légendes populaires, l'auteur en examine deux : l'une est relative à un miracle de Picone de la Sainte Vierge qui se trouve au couvent de Clivocas (près du village Contovazaina) et qu'on dit être l'oeuvre de l'Apôtre Luc, l'autre au miracle des grenouilles aphones.

A propos de ces miracles et de ces légendes, l'auteur remarque, que les modèles proviennent de légendes locales du culte, que les habitants ont adaptées aux lieux et aux personnes de leur circonscription. Ainsi, le mi-

raclé de l'icône du couvent Clivokas provient d'un miracle similaire qu'on mentionne comme s'étant produit pendant la mise au tombeau de la Vierge.

La légende des grenouilles aphones provient de l'office de Saint Athanase, qui naquit en 1665. Saint Athanase était Archevêque de Triphylie dans le Péloponnèse. L'Eglise l'honore le 17 mai, et sa relique se trouve au couvent de Παρόδομος (St. Jean Baptiste), situé dans le village Stemnitsa, (Ghortynie).

On relate ensuite la visite aux ruines d'une tour fortifiée dans le village de Monastiraki, qui appartenait à Aly Pharmaki jusqu'en 1811, époque où elle fut démolie. Selon certains témoignages, au printemps de l'année 1811, Aly Pharmakis et Théodoros Kolokotronis s'enfermèrent dans cette tour et pendant deux mois la défendirent héroïquement contre une nombreuse armée turque qui employa même des canons pour arriver à la conquérir.

En 1935, on a émis certaines contestations quant à la justesse de ces informations historiques. Pourtant par les diverses légendes locales qui ont été recueillies par l'auteur de la bouche même des vieillards, se confirme l'exactitude des écrits des sources historiques, qui se rapportent bien à des faits réels.

Δ'

ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΧΙΟΝ ΑΠΟ ΤΗΣ 28 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ 9 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1962
ΥΠΟ ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΑΡΑΚΑΣΗ

Κατά την ἀπό 28 Αὐγούστου ἕως τὴν 9 Σεπτεμβρίου 1962 λαογραφικὴν ἀποστολήν μου εἰς Χίον, πρὸς περισυλλογὴν μουσικῆς ὕλης δι' ἠχογραφήσεως, εἰργάσθην εἰς τὰ χωρῖα τοῦ νοτίου τμήματος τῆς νήσου, γνωστὰ ὡς Μαστιχοχώρια, πρὸς δὲ καὶ εἰς δύο τοῦ βορείου τμήματος, τοὺς Βροντάδες καὶ τὴν Βολισσόν.

Ἐπραγματοποίησα ἠχογραφήσεις ὡς κάτωθι: εἰς Μεστά 28, εἰς Πυργὶ 21, εἰς Ἀρμόλια 4, εἰς Καλαμωτὴν 22, εἰς Νένητα 21, εἰς Καλιμασιὰν 24, εἰς Βροντάδες 7, εἰς Βολισσὸν 26 καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν Χίον 5, ἤτοι 158 ἠχογραφήσεις τραγουδιῶν καὶ χορῶν ἀπὸ 58 τραγουδιστὰς καὶ τραγουδιστρίας καὶ 12 μουσικούς.

Πρὸς τούτοις ἠσχολήθην καὶ εἰς τὴν περισυλλογὴν ἄλλης λαογραφικῆς ὕλης δι' ἠχογραφήσεως ἢ καταγραφῆς, ἤτοι ἐθίμων τοῦ γάμου, παροιμιῶν, παραδόσεων, παραμυθιῶν, πολυστίχων λατρευτικῶν ῥεμάτων κ. ἄ. Ἡ ὕλη αὕτη κατεχωρίσθη κατὰ τίτλους εἰς τὸ βιβλίον εἰσαγωγῆς ἠχογραφημένης λαογραφικῆς ὕλης (Η.Λ.Υ.) ὕπ' αὐξ. ἀριθμ. 149-161^α.